

Слапчук Василь Дмитрович

Життя та творчість

Еволюція творчості Василя Слапчука

Автор статті: Олександр Клименко

Слапчук Василь Дмитрович, поет, прозаїк, критик, лауреат Національної премії України ім. Тараса Шевченка (2004) народився 23 грудня 1961 р. в селі Новий Зборишів Горохівського району Волинської області.

Закінчив Лобачівську середню школу, навчався професії шліфувальника у Луцькому технічному училищі № 1, після якого працював на автозаводі Комунар м. Запоріжжя.

Служив у 3 батальйоні 66 ОМСБ, що знаходилася у м. Джелалабаді (Афганістан), отримав контузію, коли БМП підірвалася на міні, від госпіталізації відмовився, зоставшись на бойовій позиції. Під час штурму бази моджахедів в ущелині Тора-Бора (одна із п'яти наймасштабніших військових операцій, що проводилися радянськими військами на території Афганістану 1981 р.) у провінції Нангархар був тяжко поранений, лікувався у шпиталях м.Ташкента та м. Львова.

Закінчив факультет української філології Луцького педагогічного інституту ім. Лесі Українки (1988-1993). Кандидат філологічних наук (2011) р. (дисертація: "Національний образ світу у творчості поетів-шістдесятників (М. Вінграновський і А. Вознесенський)").

Літературну діяльність С. розпочав на початку 90-х років. Його ранні вірші публікувалися в обласній молодіжній газеті "Молодий ленінець" (тепер "Віче") (1984 р.), журналі "Перець" та у журналі "Жовтень" (тепер "Дзвін") (1989 р.).

Перша поетична збірка "Як довго ця війна тривала" виходить у 1991 році й разом із повістю "Прокляття" (1991) та книжкою віршів "Німа зозуля" (1994) утворює об'єднане афганською тематикою трикнижжя. Осмислюючи трагедії та руйнації, що їх неминуче приносить війна, С. озвучує своє розуміння принципів людського існування/співіснування, в якому до найвищих моральних та духовних цінностей відносить цінності, запропоновані християнським світосприйняттям. У вірші "В оточенні" С. протиставляє фатальному безуму війни, в якій "знову йде на муки син", просвітлену та обнадійливу теїстичну символіку: "Війна диктує нам закони, // Ми їх зречемося колись. // У небі місяць, мов ікона, // На нього тихо помолись". Л. Оляндер пише: "Афганістан багато що змінив у світогляді Василя Слапчука. Пережите та передумане стало значною часткою того ґрунту, на якому почали вибудовуватися його поезія й гуманістична художньо-філософська концепція світу та людини". У 2002 р. обидві поетичні збірки та повість "Прокляття" перевидаються книгою "Птах з обпаленим крилом", назву якої узято з вірша "Скотилось сонце кулею згори..." (зі

збірки "Як довго ця війна тривала"): "...Тіла горіли у вогні, // А душі вже знялись у вирій, // На рідну землю подалися. // Як птах з обпаленим крилом, // Душа кружляла над селом". У післямові до книги письменник зазначає: "Якими б не видавалися тепер мені або ж читачеві ці тексти, писав я їх тоді щиро. Я діставав їх із себе, вони замішані на моїй крові. Тож, незважаючи на деякі ґанджі засобів художнього вираження й технічного втілення, я й сьогодні готовий підписатися під суттю кожного з цих віршів".

До афганської теми С. повертається у книжці "Навпроти течії трави" (2001), до якої увійшли написані у 1994–1999 рр. поетичні та прозові тексти, а також у новому романі, розділи з якого у 2009 р. було заанонсовано у журналі "Кур'єр Кривбасу".

У наступних збірках поета душевний біль, пов'язаний із військовою тематикою, притлумлюється. У римованих поезіях, верлібрах та віршах у прозі з'являються прояснені й щемливі ліричні інтонації, оскільки притаманну афганським збіркам експресивність і почуттєву інтенсивність С., філософськи переосмисливши своє військове минуле й зі стоїцизмом прийнявши його фатальні наслідки, трансформує на іншому духовному рівні ("Стосовно досвіду афганської війни. Цей досвід виявився позитивним попри негативне явище").

У цьому сенсі є показовою книжка "Мовчання адресоване мені" (1996) — чергове поетичне трикнижжя із графічним художнім оформленням у авторському виконанні. Триєдність у С. завжди апелює до християнської символіки. Власну світоглядну і творчу еволюцію С. звізуалізував на аскетичній чорно-білій книжковій обкладинці: зболений вусатий чоловік зі смиренно опущеними бровами вкладає голову до рота космічної рибини. Позаяк риба з часів раннього християнства є першим символом і монограмою Ісуса Христа, а три переплетених риби у свою чергу символізують Святу Трійцю, авторську ілюстрацію слід сприймати у промовистому релігійному контексті. Символіка, котра насичувала афганські поезії раннього періоду творчості (гімнастерка, душман, куля, БМП, варта, зброя), починаючи з книжки "Мовчання адресоване мені", поступається символам філософського споглядання та самозаглиблення (ангел, мовчання, тиша, синиця, бедрик, метелик).

Серед наступних поетичних книжок С. — "Укол годинниковою стрілкою" (1998), а також об'єднані просвітленим образом хлопчика-мудреця збірки "Трикнижжя Явіна" (1996) і "Крапка зсередини" (2000), в яких дедалі виразніше відбувається художньо-образний симбіоз християнського світогляду та східної філософії (конфуціанство, дзен, суфізм). Філософія Сходу віддавна належала до головних естетичних уподобань письменника. Розміщені у збірках тексти вирізняються ємкою лаконічністю висловлюваних автором спостережень і думок, а чергування римованих віршів, верлібрів, прози стає ще більш продуманим та принциповим.

Літературознавці (В. Базилевський, М. Жулинський, М. Кодак, Є. Баран, І. Бондар-Терещенко), звертаючись до творчості С., вказують на притаманні його творам витончений психологізм, афористичність, алюзійність, делікатну іронію, сарказм, парадоксальність, неоднозначність та багатоплановість філософських запитань. Із цього приводу Є. Баран зазначає: "Слапчук все більше і більше говорить парадоксами.

Це його світоглядний принцип і мистецький прийом. Все у всьому: взаємопов'язування взаємопротилежних речей". В одному з інтерв'ю С. каже наступне: "Основа моєї філософії — Євангеліє. Схід же мені цікавий тим, що я знаходжу там багато українського, а ще — підтвердження моєму переконанню, що в Євангелії є вся необхідна людині мудрість, треба лише навчитися звідти її черпати. Східні вчення тільки укріплюють мене як православного християнина". Зазначені філософсько-етичні та духовно-моральні принципи С. демонструє й у поетичних книжках "Сучок на костурі подорожнього" (2002) та "Солом'яна стріха Вітчизни" (2003).

Однією з найбільш важливих та болючих у творчості С. є тема Україна та українці ("Така мені // Україна, // що // повісився б"). Письменник, із піднесеним натхненням сприйнявши Помаранчеву революцію 2004 р., написав книжку поезії і публіцистичних заміток під назвою "Так!.." (2005). Згодом С. скаже: "Найглибшою емоційною ямою в моєму житті був період після Помаранчевої революції, коли стало зрозуміло, що змін не буде. Це найбільша моя ілюзія. І найбільше розчарування. Це найтяжчий період у моєму житті. Я відчув себе обдуреним і зневаженим. Я зневірився. Помаранчевим лідерам вдалося зробити зі мною те, що не зуміла війна. Тепер моє завдання — перевести негативні переживання у позитивний досвід".

Із гордістю пишучи про національні традиції та козацтво ("якими б світами // козак не волочився // Батьківщину // з собою носить", "лише пісня // сльозу в козацькому оці // бачить") у книжці "Солом'яна стріха Вітчизни" (розділи "Зламана гілка верби, або Україніана", "Правда старої криниці, або Козакування", "Звідки трава росте, або зустрічі з Котигорошком"), С. водночас озвучує характерні національні ґанджі, котрі, на його думку, впродовж тривалого історичного періоду мали негативний вплив на українську ментальність ("Повна Україна // українців, // та всі — // іншомовні", "рубає козак // наліво та направо // голови по землі котяться // та все з оселедцями"). Продемонстрований письменником вдумливий і глибокий національний критицизм дав підстави В. Базилевському стверджувати, що у творах С. "більше історіософської правди, ніж у статтях професійних істориків". У 2004 р. С. перший серед волинських письменників отримує Національну премію імені Тараса Шевченка за дві поетичні книжки — "Сучок на костурі подорожнього" та "Навпроти течії трави".

Після написання повісті "Прокляття", С. довгий час не звертається до написання художньої прози, проте пише дві книжки літературної критики: "Політ механічної зозулі над власним гніздом" (2001) та "В очікуванні на інквізитора" (2003), в яких розглядає творчість Є. Сверстюка, М. Жулинського, Й. Струцюка, Г. Гусейнова, С. Процюка, М. Матіос, Л. Тарнашинської, К. Москальця, Ю. Гудзя, В. Шкляра, В. Науменка, В. Лиса, В. Даниленка. "Українська література потребує критика-інквізитора, який приніс би їй очищення вогнем і кров'ю. (Прошу не розуміти мене буквально: мова моя образна й метафорична). Інквізитора, котрий у попелі спалених книг зуміє знайти істину — ту, якої нам бракує на сторінках", — зазначає письменник. С. конкретний і влучний у висловлюванні своїх літературно-критичних зауважень, проте зберігає максимальну толерантність і доброзичливість у своєму ставленні до

рецензованого твору та автора.

У 2003 р. з'являється роман "Сліпий дощ" — перший у серії прозових книг, які впродовж наступних років виходять друком у видавництві "Факт" (романи "Дикі квіти" (2004), "Осінь за щокою" (2006), "Жінка зі снігу" (2008) та повісті "Клітка для неба", "Глобус України", "Кенгуру завбільшки з цвіркуна" (2006)). Роман "Сліпий дощ" складається з трьох розділів, об'єднаних історією про вовкулаку. Трилерність першого розділу, з перших сторінок книжки не дозволяючи літературним героям залишатися у тіні подій, змушує їх до активного визначення — морального і духовного. У кожній із частин "Сліпого дощу" С. втілює певну психологію сприйняття дійсності, котра виявляється визначальною для героїв роману (Тихона-вовкулаки, Оксани, Андрія, Ніни-Катерини, Анатолія), і котра зумовлює їхню здатність по різному сприймати дійсність та обирати в ній своє принципове місце — чи то шляхом безкомпромісного вивищування над проблематикою життя чи ж, навпаки, шляхом потрапляння у бездуховний морок й екзистенційну безвихідь. Письменник відводить кожному героєві роману роль, яку той, перебуваючи "у шкурі, яку носить", мусить прожити до кінця — незалежно від того позитивна надана роль чи негативна. Проте, наперед визначаючи драматургію для своїх персонажів, С. не знебарвлює їхньої перспективи категоричною однозначністю — ніби залишає можливість скеровувати власне життя попри обставини й неприяну реальність. У кожному розділі роману психологічна атмосфера оповіді цілком відповідає психології героїв. Дощ супроводжує дійство роману — від густих зловістих струменів, коли Тихін полює на своїх жертв, й до майже сакральної очисної зливи з громовим розверзанням небес, під час якої Ніні являється ангел — у кедах, спортивному костюмі та зі сяйливим мечем, яким пізніше "зтинає" голову попові (сцена відсилає до євангелійної притчи, в якій Ісус Христос перекидає столи і розкидає гроші торговців у дворі храму).

У 2004 р. виходить друком роман "Дикі квіти". У романі кожен із розділів написано від імені героїв роману — членів пересічної української родини. Сімейні негаразди, конфлікти та подружні зради чоловіка Степана і дружини Лариси є тим ґрунтом, на якому зростає їхній син — Вовик. Н. Бернадська звертає увагу на те, що "обділені справжнім родинним теплом діти нагадують дикі квіти тому, що самі дорослі здичавіли: не можуть знайти спільну мову навіть у мікрокосмосі родини, виконують вигадані ними ж ролі батька, матері, але не є ними насправді". Постмодерністську манеру письма С., яка з найбільшою виразністю проявилася у романі "Осінь за щокою", написаному раніше за "Сліпий дощ", "Дикі квіти" та "Клітку для неба", в "Диких квітах" завуальовано. Така латентність насамперед свідчить про те, що постмодерністська естетика цікавить С., який у виборі засобів насамперед виходить із ідейного задуму твору, лише в аспекті отримання певного технічного арсеналу художньо-виразових засобів, котрі сприяють образній багатоплановості. Мінімалізуючи сюжетні колізії й увиразнюючи проблематику "Диких квітів", С. викликає у читача відчуття постійної авторської присутності, причетності до дійства. Особливо щирим є середній розділ роману "Калюжа пізнання", написаний від імені хлопчика. За Н. Бернадською, "образ

Вовчика позбавляє роман В. головної постмодерністської художньої домінанти — "ідеологічної" безсторонності". Життєвий побутовізм, у котрому вибудовуються сюжетні лінії роману, С. насичує блискучим гумором та іронією (Є. Баран зауважує, що побутовізм у творчості С. "урівноважується майже біблійними одкровеннями").

До наступної книжки С. "Клітка для неба" (2006) увійшли три повісті: "Клітка для неба", "Глобус України", "Кенгуру завбільшки з цвіркуна". Збірка повістей стоїть осторонь попередніх прозових творів письменника й вирізняється лірико-поетичною легкістю письма та наскрізною сюжетністю з елементами фантасмагорійної притчевості.

Роман "Осінь за щокою" (перший великий прозовий твір у доробку С.), який складається з восьми новел, вийшов друком у 2006 році. У романі є виразними елементи інтелектуальної літературної гри, в якій поєднуються різні жанрові складові (драматургічні, поетичні), непередбачуваність сюжетних ходів, позірنا відсутність ідеологічного та проблематичного забарвлення. Головний герой книжки — письменник, життя якого напрочуд щільно переплітається з життям його літературних персонажів. Письменникове ім'я в устах матері, друзів, коханих і некоханих жінок не має чіткої "філологічної правильності", а тому й вимовляється по-різному — Талик, Віктор, Віталій, Дуля, Вектор, Тюлечка, Скурвий Син, хоча за паспортом, повідомляє С. у передостанній новелі "Коротка стрілка жіночого годинника", письменник й узагалі йменується Вікентієм. Перебуваючи у ролі головного героя, письменник фіксує на папері свої випадкові та обов'язкові зустрічі, даючи літературним персонажам дивні імена (Зела, Кір, Кола, Ого, І Ван Син, Ія). (С.: "Я вигадую своїм героям імена, які б підкреслювали їхню нетутешність та іноземність. (...) Дуже часто імена моїх героїв це не власні імена, а прізвища, які покликані приховувати істинну суть. (...) Існує чимало наворотів, пов'язаних з ім'ям, для мене ж це тільки ще одна можливість, скориставшись цим подвійним дном, провезти, якусь важливу або цікаву для мене художню деталь контрбандою".) Загальний сюжет кожної новели, котра у свою чергу містить у собі безліч мікросюжетів, у С. є максимально знерухомленим (за винятком поодиноких подієвих сплесків: відвідини художника Юзя, доставка холодильника у ремонт, потрапляння до відділу міліції або численних оповідей у новелі "Чорнильниця Чехова"). Сюжетна статика є своєрідною авторською позою для медитації: перебуваючи в ній, С. концентрує увагу на динамічній психології своїх героїв і на новому рівні активізує фабулу. Залишаючи у кожній із новел місце для діалогу та розмови, С. моделює різні психологічні ситуації, в яких поперемінно опиняються: письменник і його alter ego, письменник і сусіди (про існування яких — а тим паче про їхнє зацікавлення його творчою особою — він і не підозрює), письменник і його знайомі, Чоловік та Жінка/Жінки (Арсен і Зела, Кір і Кола, Ого і дівчина, І Ван і сестри Ія та Зоя, головний герой і Данута, головний герой і Марта).

Олександр Клименко